

Михайло Ткачук

Ірина Олександрівна Левчанівська та Михайло Ткачук. Луцьк.
Фото Володимира Сікорського

Зв'язкова епох

Ірина Олександрівна Левчанівська померла на 98-му році життя. Про це 1 травня мене повідомив телефоном Борис Павлович Ревенко. Саме він дев'ятнадцять років тому, майже в такі травневі дні, познайомив нас з пані Іриною у приміщенні луцької кіностудії «Волинь». Тут (як казали, «у схроні») тоді вже немолода жінка монтувала якісь плівки.

– Дожилися... Вже й у вас молодь від кіно тікає... – спробував пожартувати я.

Борис, незмінний керівник волинських кіноаматорів, прошепотів: «Тихо, це ж наша легенда!».

...Вже у грудні цього ж 1992 року з'явився наш фільм «Пані сенаторка», де головною героїнею була Ірина

Олександрівна. Розповідь велася про її маму Олену Левчанівську, яка стала першою жінкою-депутатом у сенаті Польщі від Волині 1922–1927 років. Сенаторка відстоювала права українців, яких наступально полонізував польський уряд, виступала в Європі на захист земляків, чим викликала неабиякий спротив влади. Але арештували Олену Левчанівську лише «за перших советів»...

Що вражало при спілкуванні з пані Іриною – це її дивовижна пам'ять і глибока ерудиція. Її всі поважали, але й... боялися. Наша героїня не дозволяла щонайменшій неточності в роботі з історичним матеріалом. Розповідали, що, коли місцевий краєзнавець у своїй книзі помилився з датою відкриття одного з луцьких мостів, вона при зустрічі демонстративно не подала йому руки. Знімаючи до-

кументальний фільм, ми весь час шукали якихось несподіваних ситуацій, що дали б змогу природно передати риси пані Ірини. А це її дратувало...

«Ось кажіть точно, куди йти, що говорити», або ж: «Поясніть, а чому саме тут? Тут мені не подобається». Не витримував і я:

– Ірино Олександрівно, поважаю вас як режисера, але ж тут, вибачте, керую я!

Здається, тоді моя логіка подіяла.

Якось заїхали по неї, а вона: «Сьогодні не зможу». Оператор Володя Кірсанов дивиться на мене. Кажу: «Вмикай камеру!» Так народився епізод, яким починається фільм: – Така погода гарна – осінь золота. Хотілось би поїхати познімати щось до фільму, і не можу. От мушу сидіти, мушу чекати на картоплю. Обіцяли мені із соцзабезу привезти картоплю... В мене ж пенсія маленька, вісімсот карбованців. А то безплатно привезуть. От сиджу і чекаю. Думаєте, приємно мені чекати отої подачки? Так, як жебрак якийсь... Мене ж знайомі баронесою називають. Звичайно, жартома називають, але щось у тому є. У діда мого, Карпа Гродзинського, був герб з короною. Він до свого прізвища «фон» добавляв. То, можливо, він і був барон. У мами нехай п'ята частина дідового маєтку, але була. Поставили ми там хатку, господарку хорошу мали – коні, корови. А тепер у мене вся господарка – два коти. І то невідомо, чим їх кормити зараз. От сиджу, гачкую, і досада мене бере. Хотілося б поїхати на село, в Линів, туди, де ми жили. Може, дехто є з людей, які пам'ятають маму...

І цей єдиний дубль так і ввійшов до фільму...

Через кілька років пані Ірина тільки на фотокартках робить фільм «Моя мама», який стає лауреатом Всеукраїнського фестивалю аматорського кіно в Києві. Потім був «Мій тато», «Моя сестра» та «...І дещо про себе». Взагалі у творчому доробку Ірини Олександрівни залишилося більше десятка фільмів і слайд-фільмів, які отримали дипломи на фестивалях Польщі, Росії, США та ФРН. Але головним її захопленням була фотографія. Нею вона захопилася з 13-ти років – у родині було два фотоапарати. Перша фотовиставка в її житті відбулася ще 1935-го у Львові, коли аматорці виповнився 21 рік... Остання – у 93! Тільки в 1986–2006 роках ув неї відбулося шість персональних виставок і одна виставка кольорових малюнків. Загалом кількість світлин, що збереглися у різних архівах, порахувати неможливо. Їх було зроблено не сотні, навіть не тисячі, а десятки тисяч... Церква на Черницях, Іверська капличка, караїмська кенаса, кінотеатр «Комсомолец», деякі пам'ятники, серед яких і Богданові Хмельницькому, та багато житлових шляхетних будинків – усе це було знищено у XX сторіччі і залишилося для лучан тільки у Державному архіві Волинської області, в особистому фонді Левчанівської.

Мене, пам'ятаю, ще при першій зустрічі вразили фото юної Ірини та її мами Олени Карпівни на конях. Вони їй вирішили долю епізоду, в якому ми повертаємося на початок минулого сторіччя. Майбутня сенаторка з сестрою гарцюють на конях на березі Стиру. Дві амазонки на волинському просторі. Згадую, як ми розігрівали коней, що давненько не виходили зі стайні, гаяючи їх по колу раз за разом, як Ірина Олександрівна вчила юних акторок шляхетно виглядати в незручних для них сукнях і як «тримати спину», коли коні переходили в галоп. Тепер жал-

кую, що не зняли моменту, як вона вперше увійшла до стайні і, гладячи коней, щось шепотіла їм – може, пам'ятне з далекої юності, як парувало тоді кінське дихання на осінньому сонці...

Для мене кінь завжди був уособленням вільності, відважності, відчайдушності і водночас невіддільний від понять вірності другові, землі, рідному середовищу. Тому й у фільмі ця тема виявилася наскрізною. Мати і донька на конях стали для мене неопалимою купиною жіноцтва Волині. У своєму довгому та складному житті Ірина Олександрівна ніколи не мирилася з приниженням людської гідності і завжди вимагала поваги до себе. Це поєднувалося з тонким відчуттям гумору, навіть самоіронією.

Бачив їхні теплі відносини з Григорієм Гуртовим, прискіпливим краєзнавцем із Торчина. Йому вдалося врятувати церкву в Линеві, де вінчалися батьки пані Ірини, – зробив з неї музей, і влада тимчасово вирішила її не чіпати, а потім і забула... Нам вдалося зафільмувати, як на старому закинутому кладовищі Ірина Олександрівна розповідала Григорію Олександровичу про таємне прохання своєї мами: «Тут, між тими деревами, похований мій дід Карпо Гродзинський і найстарша мамина сестра Катерина. А мама хотіла, щоби її поховали поміж тими двома могилами. І щоразу, як когось ховали на селі, то мама посилала дивитися, чи не займають її місце. І так місце залишилося, а мами немає й невідомо, де вона похована...»

Усе своє життя донька плекала надію розшукати хоча б якісь сліди репресованої сенаторки та її останнього трагічного ешелону в Казахстан. Волинські журналісти дещо патетично, але правильно називали Ірину Олександрівну зв'язковою епох, берегинею славного роду. У її творчому доробку – не тільки фільми про свою родину, а й книжки «Далеке і близьке» (2000), «Згадалось мені» (2001), «Сенаторка» (2004), «Ще не забулося...» (2006)... Тоді, на зніманнях 1992 року, пані Ірина згадала один момент, коли її мама для німецької газети перекладала уривок із Лесиної драми «На руїнах». І з цього виник завершальний епізод нашого фільму. Епізод, який немовби став заповітом не тільки Лесі, не тільки пані-сенаторки, а й самої Ірини Олександрівни, невтомної працівниці й українки:

«Хто раб? Хто подоланий? Тільки той, хто самохіть несе ярмо неволі. Чого блукати нам? Чого чекати? Чи се ж не та земля, що здобували для нас батьки своєю кров'ю й потом? (...) Розкуй меч на рало! Час настав. Потрібна оборона і руїні. Бо прийде ворог і розоре землю, насіє збіжжя і збере жнива, і буде хлібом люд сей годувати. І вдруге завоює Палестину вже без меча, самим блискучим ралом. Бо скажуть вголос сироти й вдовиці: благословенний той, хто хліб дає! Лежачим краю рідного немає. Чий хліб і праця – того і земля!»

Телефонував у Луцьк, запитував друзів, де будуть ховати. Чогось думалося і Борису Павловичу Ревенку, і Валерію Миколайовичу Белову, вже сивим режисерам та незмінним колегам пані Ірини, думав і я, що поховать на тому завітному місці на забутому кладовищі в Линеві, де між батьком і сестрою мріяла знайти свій останній прихисток Олена Карпівна Левчанівська. Але ховали в Луцьку. Ховали за побажанням Ірини Олександрівни і за останнім словом її батька Олександра Митрофановича. Донька повернулася до батька. Хай буде волинська земля для вас пухом, дорога і незабутня Ірино Олександрівно...